

Wéber egy helyütt azt mondja, hogy Erdélyi „csak addig tud hatni, amíg a történelem fő sodrában él.” Ezek szerint tehát 1851 utáni nagy tanulmányai, hogy csak az 1853-as *Népköltészet körül* (*Népköltészet és kelmeiség* a Kisebb Prózákban), az *Egy századnegyed-et* vagy a magyar líráról írtakat említsük, már nem hatottak? Néhány mondattal később viszont éppen sárospataki tartózkodása idején keletkezett műveit emeli ki, amikor azt írja, hogy „sárospataki tevékenysége lényegesebb eredményeket terem, mint Gyulai Pál hivatalos irodalmi hatalma.”

Ellentmondást érzünk a Madách-bírálattal kapcsolatban mondottaknál is. Az 1862-ben írt kritikát Erdélyi „utolsó progresszív fellángolásaként” tartja számon, majd így folytatja: „...még akkor is, 1862-ben, minden torzító hatás ellenére is töretlenül élnek elméjében a haladó pályakezdet szubjektív vitáit.” Ezek szerint 1862 után írt művei, így pl. a külön is kiemelt Egyetemes irodalomtörténet nem tekinthető értékes, progresszív alkotásnak?

Az előszó néhány megállapítását még a következő megjegyzésekkel szeretnénk kiegészíteni. Erdélyi származásáról szólva nem elég, hogy „szegény szülők gyermekeként látta meg a napvilágot”, mert éppen paraszti, telkes jobbágyszármazása, szinte végvári (Ung megyei) magyarsága determinálja egész életművét. Erdélyi népiességéről szólva Wéber kiemeli „tudatosabb népiességét”, de nem beszél népiességének politikai tartalmáról, arról a minőségi változásról, amely az addigi Herder-idézésekkel szemben a többletet jelentette.

Az előszó megállapítása, mely szerint Kazinczy Gábor nagy hatással volt fejlődésére, igaz, de nem 1834-től, csak 1837-től

kezdve van Erdélyi szorosabb kapcsolatban Kazinczyval. Ettől az időtől kezdve írja nagyobb rendszerességgel verseit és nem 1834-től. 1834-ben csak egy verse, 1835-ben négy és 1836-ban csak három verse készült. Ezekből az évekből csak egy kritikájáról tudunk, a Bezeredy Gergely verseit elmarasztaló, 1837-ben megjelent bírálatról. Többet nem írt, ekkor még nem foglalkozott kritikával. Az ügyvédi vizsgát nem „a megélhetés gondjaitól való aggodalmában” teszi le, hanem „azért a nyomorú vigasztalásért, hogy rangom [azaz honorációját] legyen a társaságban, mely kedvét leli a szóban és a cimbén”... írja 1841 elején Szemere Miklósnak. A *szini hatás ügyében* c. dolgozata nem jelent meg 1840-ben, mint az előszóban olvashatjuk, csak 1852-ben Szilágyi Virgil Ertesítőjében, ill. 1890-ben a *Tanulmányok*-ban. — Nem érzünk ellentmondást abban, hogy valaki szerelmes és „mindamellett a népdalokról, a lengyel szabadságharcról ... elmélkedik”, mint azt az előszó Erdélyi bujdosása idejéről írja. Különösen akkor nem, ha ez az érzés a kétségbeejtő, nyomasztó valóságból való menekülést is jelentette, mint éppen Erdélyi esetében. Erdélyinek a provincializmus ellen folytatott harcában szó esik a „vidéki irodalomról”, amellyel a magas szintű nemzeti stb. irodalmat helyezi szembe. A „vidéki” szó használata (Erdélyi maga sem alkalmazza) itt félreértést okozhat, hisz ekkor Erdélyi maga is vidéki volt, azaz vidéken élt, és mégsem volt provinciális. Véleményünk szerint sokkal részletesebben kellett volna szólni Erdélyi sárospataki éveiről, ez esetben az a vád, hogy elzárkózott a közéletől, önmagát döntötte volna meg.

T. Erdélyi Ilona

ARANY JÁNOS ÖSSZES VERSEI

A bevezető tanulmányt írta: Keresztúry Dezső. Sajtó alá rendezte: Keresztúry Mária. Bp. 1961. Szépirodalmi K. 776 l.

E kiadvány fontos lépés a Voinovich-féle Kritikai Kiadás (= Krk) felülvizsgálatában, bevezetőjében pedig Arany életművének egyik leghivatottabb szakértője szólal meg.

Keresztúry esszéjében elsősorban a tömörség, a magyarázkodás nélküli biztonság ragad meg, amellyel végigvezet egy nagy géniusz sokat vitatott pályáján. Szinte növeli a feladat nehézségeit, hogy szerkesztő- és forma-érzéke annál szívósabb harcba kezdhesen ellenük: alig 40 lapra korlátozza magát, s bár az alkalom csak a líra és kispika rajzára köteleznék, ő mégis az *egész Aranyról* szól. Az egész Aranyról: az alkotóról, sőt a verskötetek

megtervezőjéről éppúgy, mint a kor fiáról s egy meghatározott testi-lelki alkat hordozójáról. Ez a portré nem polémikus, határozott vonalvezetésével mégis vitát jelent nem egy Arany-konceptióval szemben. Keresztúry nem fogadja el azt a Lukács Györgytől eredő felfogást, mely a fiatal Aranyt egészen plebejus forradalmárrá, Petőfi testvérszellemévé teszi, hogy aztán annál jobban hangsúlyozza az 50-es években bekövetkező törést, az állítólagos „tragédiát”. Helyesen hangoztatja, hogy a *Toldi* nemcsak „a népi sarjadék” hőskölteménye, hanem az „érdekegyesítés” politikájának győzelmét is jelképezi.

Az önkényuralom idején (1853 után) tud nála utkeresésről, ír arról, hogyan lesz hangszílyozottan „nemzeti költő” részben a Gyulai—Csengery kör hatására. De a folyamatot a maga összetettségében látja, a meghódított új csúcsokról, megőrzött értékekről éppúgy tud, mint a közelmúltban gyakran túlszínezett problematikusságokról. Figyelemre méltó s számunkra teljesen meggyőző, hogy Keresztúry 1849-et nem tartja korszakhatárnak Arany útján, hanem a cezurat 1853-ra teszi: az új viszonyok tudomásulvétele költői magatartásban ekkor indul meg igazán! A jó színtézis csak találóan jellemzett részletekre épülhet: ezt a közhelyet a bevezető is igazolja, melyben a főbb művek kiemelése és megítélése általában meggyőző, s különösen szépek az *elvezető alkotmányról*, az *Ősziékről* s a kis műfordításokról írt bekezdések. Hiányérzetünk támad azonban a *Toldi estéjével* s kivált a *Buda halálával* kapcsolatban; a tárgyalás itt fontos kérdések mellett siklik el, azonfelül szűkszavú, részben homályos is.

Az esszé mindvégig az érzelmi megindultság és emelkedettség érzékeny stílusművészettel megszólaltatott hangnemében íródott, nem hiányzik azonban belőle a „száraz” filológiai részleteredmény sem. Így igen tanulságosak a szerző megjegyzései a *Kisebb költemények* és az *Összes költemények* felépítésében megmutatókozó költői szándékokról. Sürgős szükség lenne ehhez hasonló vizsgálódásokra, hogy tisztán láthassuk klasszikusaink verskötet-szerkesztő módszereit!

Keresztúry Mária szövegrendezői munkája eredményét joggal nevezhetjük félkritikai edíciónak, amely átmenetileg — a Voinovich által sajtó alá rendezett kötetek új megjelenéséig — fontos segítője lesz az irodalomtörténészeknek. A Kritikai Kiadás legnagyobb fogyatékoságát, a kisebb költemények két különálló kötetre való széttagolódását már Keresztúry Dezső korábbi szövegkiadása (*Arany János összes költeményei*. Bp. 1955. Szépirodalmi Kiadó.) megszüntette, ám a gondosabb közzététel, új darabok beiktatása, kronológiai javítások elvégzése, átgondoltabb csoportosítás érdekében nagyon is szükségesnek bizonyult az új kötet. (Bírálatunkban elsősorban a Voinovich-kiadással tesszünk összehasonlításokat, s Keresztúryék két művét inkább egységükben tekintjük.) Csak sajnálhatjuk, hogy a Szépirodalmi Kiadó, mely a könyv bibliofil kiállítását oly derekasan elősegítette (Borsos Miklós rajzai okán egyik legszebb Arany-kötetünk ez, rangsorban mindjárt a Zichy illusztrálta balladakiadás után a helye), nem tanúsított hasonló nagyvonalúságot textológiai tekintetben, nem egyezett bele Arany helyesírásának hűségesebb követésébe.

A KrK-hoz képest új darabok részint levelezésből kiemelt jóízű tréfalkozások Pető-

fivel, Lévaival, Tompával, melyeknek legújabb filológiai elvek szerint éppúgy meg kell jelenniök itt a költemények sorában, mint a levelezés ciklusában, részint kétes hitелű versek. Az utóbbiak sorában helyt kap a Voinovichtól ismert, de technikai okokból nem publikált *A dévaványai juhbehajtás* s egy népies vígővers „*Takarodót harangoznak*” kezdetű 5 versszaknyi töredéke. A kiadói megjegyzés egyiket sem tartja föltétlenül Aranyénak, ám a szkepszis nem *egyformán* jogosult a két esetben. A juhbehajtás históriája belső és külső okok alapján — hogy statisztikus módra szóljunk — legalább 50%-os valószínűséggel a fiatal Arany írása, még az említett töredéknek 10%-nál nagyobb hitelt semmiképp sem adhatunk. Megtalálásának körülményei felette homályosak, s az egész jelentéktelenebb, kezdetlegesebb annál, semhogy az érett költő alkotásának tekinthessük. Az ifjúkori és a magánérdekű verselgetések külön csoportba foglalása népszerű kiadás esetén jogosult eljárás, a majdani KrK azonban aligha tehet majd ily megkülönböztetést!

A fordítások száma a tanulmányokból és bírálatokból kiválogatott részletekkel gyarapodott, így kerültek a kiadásba a Biblia egyes sorai, Millien és Wittgenstein költeményeinek egy két szemelvénye, mindezeknél azonban jóval fontosabb az az érdekes válogatás a Szakuntalából, amely eredetileg *A hindu dráma* c. könyvismertetés megállapításait illusztrálta. A verses fordítások ezúttal — tekintet nélkül torzó vagy befajzott voltukra — mind egy helyen vannak, az eredeti költeményektől elválasztva, szigorú időrendben. Ez eljárás következetesebb Voinovichénál, aki a műfordításokat meglehetősen öletszerűen szórta szét az 1. és 6. kötetben, mégsem fojtható el némi aggodalom vele kapcsolatban. Ily módon ugyanis az eredeti költemények sorából kiesett pl. *Az új görög dalnok*, a *Nyerészkedés*, *Az utolsó jópap* stb. megannyi olyan alkotás, amely annak idején magába sűrítette Arany élethangulatát, s fontos pillér volt a *Kisebb Költemények* épületében (amint ezt a bevezetőben Keresztúry meggyőzően bizonyítja). A kritikai kiadások tárgyalás alatt levő szabályzata szerint „a kisebb műfordításokat, ha ezek száma nem nagy, az eredeti művek közé kell elhelyezni műfajuknak és az időrendnek megfelelően.” Mindez — úgy hisszük — nemcsak a majdani KrK-ra áll, hanem megszívlelhető a népszerű edícióknál is!

Barta János cikke (*Arany — adalékok*) a *Reményinek* c. költemény keletkezési időpontját illetően helytálló észrevételt tesz. Barta itt Bikácsi László korábbi közleményével (ItK 1955. 82—84.) egybehangzóan azt vallja, a költemény, melyet Voinovich 1859-re helyez, valószínűleg 1860 májusából való. Kettejük nyomós érvei alapján a sajtó alá rendező legalábbis meg-

kérdőjelezhetette volna az 1859-es évszámjelzést. Másutt azonban Keresztúry Mária helyesbítette a KrK időközben tévesnek bizonyult datálásait. Így pl. a Rozvány Erzsébethez szóló *Egykori tanítványom emlékkönyvébe* c. verset Voínovich sőt Keresztúry is (1955-ben) még 1850-esnek tartotta, most azonban Sáfár Györgyi beható kutatásai alapján (*Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960. 45.) joggal sorozódott az 1847-es év költői termésébe. A Jókai-kutató örülhet a gondosságnak, mellyel Keresztúryék a maguk helyére tették a két, Jókaihoz írt verses szerkesztői megrovást: A KrK 6. köteté mindkettőt 1862-vel keltezte, itt — helyesen — az első 1861-be, a második 1862-be került.

Az utóbbi időben két jeles irodalomtörténésünk vitakozott arról, melyik legyen a *Családi kör* véglegesen elfogadott szövege. Az, amely Aranyé a cenzúra kikényszerítette, de mesteri változtatás tartalmazza, vagy a valamivel halványabb, cenzúrázatlan textus. Barta János a cenzúrázatlan variáns mellett (It 1959. 67.), Kristóf György (It 1959. 474—78.) a későbbi átdolgozás érdekében emelt szót, s mindegyikük súlyos argumentumokat vonultatott fel.

E kötet az átdolgozott formát adja a 85—90. sorokban, amiben nincs semmi kivétel. Ám az már nem helyes, hogy a cenzúrázatlan variánsnak nyomát sem leljük a műben. Nem elvont filológiai kérdés ez, hanem gyakorlati, népművelésünkkel, magyar tanításunkkal szorosan összefüggő. A KrK nyomán 1951-től kezdve — a tankönyveket nem számítva — legalább 20 000 példányban terjedt el a korábbi, cenzúrázatlan szöveg-típus, sok tízezer fiatal tanulta így az iskolában a verset, hisz a *Családi kör* az általános iskola V. osztályának magyar olvasókönyvében éppúgy szerepel, mint a gimnázium III. osztályának szöveggyűjteményében. De így hallottam a költeményt Arany-esteken is, ismert előadóművésznőtől. Ha tehát nem akarunk zavart, bizalmatlanságot kelteni könyvkiadásunk közelmúltban kibocsátott kötetivel szemben, akkor a továbbiakban fel kell majd hívunk a figyelmet mindkét szövegváltozat eredeti, hiteles voltára. Sajnálatos, hogy erre ezúttal nem került sor! Végül a címről: ahhoz, hogy ez a tartalmat fedje, legalább a kisebb, trilógiákon kívüli töredékeket kellett volna még fölvenni.

Nagy Miklós

*

Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II. kötet 2—3. füzet (1272—1290). Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván. Bp. 1961. Akadémiai K. 527. I. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 9.)

Elsőrangúan fontos munkára vállalkozott a század első felében Szentpétery Imre *Kritikai Jegyzékének* összeállításával és első füzetének publikálásával (1923—1943). Hozzávetőlegesen ötezer királyi, vagy királyi pecséttel megerősített oklevelet tarthatunk számon az Árpád-korból. Az a — nemcsak történész — kutató, aki e korszak okleveles anyagához fordult adatokért, fájdalmasan nélkülözte a lehető biztos támpontokat nyújtó jegyzék teljességét. Szentpétery 2300 oklevél regisztrumát adta közre (1001—1272). Most pedig, csaknem két évtized eltelével, az ő kéziratának felhasználásával Borsa a IV. László-kori okleveles anyag regisztrálását végezte el. Ez a, Szentpétery eredeti beosztása szerinti, II. kötet 2—3. füzet 1350 oklevél fontos adatait közli: megállapítható vagy kikövetkeztethető keltezésüket, esetleg a kelet megállapítására vonatkozó megjegyzést, utalást a szakirodalomra, továbbá az oklevelek kivonat tartalmát, az aláíró méltóságok névsorát, az eredeti példány leírását, lelőhelyét (az Országos Levéltár mikrofilm számát), átírataikat és kiadásait, végül — ha szüksé-

gesnek látszott — hitelességükre vonatkozó megjegyzéseket. A korábbi füzetekhez hasonlóan itt is találkozunk oklevelek teljes szövegkiadásával (szám szerint 245-tel), — ha az illető oklevél mind ez ideig kiadatlan volt.

Mint hogy az Árpád-kori magyar irodalomtörténetnek lényeges problémái nagy többségükben az okleveles anyagból vett adatokkal oldhatók meg csupán (Anonymus-kérdés, Toldi monda stb.), nem említve külön azt, hogy a jokolátor-kérdéshez ezek nélkül hozzányúlni sem lehet (vö. Pais: Árpád- és Anjou-korimulattatóink. Kodály Emlékkönyv 1953.), nyugodtan feltételezhetjük, hogy első három századunk okleveles anyagában további ismeretlen, illetőleg irodalomtörténetileg fel nem tárt becses adatok rejtőzhetnek még. Mindezek nyilvánvalóvá tesszik, hogy bárki is e korból származó adatokkal bizonyítani vagy cáfolni akar, a megbízhatóság érdekében első sorban és természetesen a *Kritikai Jegyzék*hez kell fordulnia.

A kötet könnyebb használatát elősegíti az a körülmény, hogy a már korábban megjelent füzetek tipográfiáját ennél is alkalmazták. — Két hiányt is érzük azonban. Az egyik az, hogy a *Jegyzék* nem értékeli az oklevelek egyes kiadásait, nem nevezi meg a legmegbízhatóbbat. A másik pedig az, hogy az új mellől esetleg hiányozni fognak a kutató polcáról az 1943-ig megjelent füzetek, mert már ritkaságszámba mennek...